

Walentyna Wróblewska

Potrzeba refleksji nad autoedukacją studentów

Pierwsza dekada XXI wieku to okres różnorodnych przemian społecznych, politycznych, gospodarczych, ekonomicznych i innych w naszym kraju i w skali świata. Postępujące zmiany stanowią znaczące wyzwania dla edukacji i autoedukacji człowieka.

Autoedukację można rozumieć na podstawie analizy terminu w świetle literatury przedmiotu jako proces wielostronnego rozwoju osobowości jednostki, w którym ona sama ustala cele, treści, metody pracy i środki oraz sama dokonuje autokontroli i autooceny.

Jest ona fenomenem słabo poznanym i słabo zaznaczonym w teoretycznej wiedzy pedagogicznej i praktyce. Zachodzi potrzeba refleksji, badania powyższego procesu. W niniejszym opracowaniu zamierzam zwrócić uwagę na przesłanki, które wskazują na wzrost znaczenia autoedukacji w życiu człowieka, zarysować pluralizm kontekstu teoretycznego dla analizy procesu oraz potrzebę ujęcia analizy procesu w kontekście oddziaływań pedagogicznych i społecznych.

Rozwój cywilizacyjny, przejście od społeczeństwa przemysłowego do społeczeństwa informacyjnego (wiedzy), społeczeństwa uczącego się, w którym globalnym celem jawi się edukacja ustawiczna, a głównym jej procesem staje się autoedukacja, wyznacza właściwe miejsce temu procesowi. W społeczeństwie uczącym się istnieje zapotrzebowanie na człowieka innowacyjnego, aktywnego, kreatywnego, charakteryzującego się bogatymi kompetencjami, który potrafi przetwarzać docierające do niego bogate zasoby informacji, tworzyć wiedzę i mądrze z niej korzystać, czyli przekształcać, kreować otaczającą rzeczywistość. Istotą społeczeństwa uczącego się staje się kształtowanie **osobowości**

¹ Dywagacje wokół terminu autoedukacja prezentuję w książce pt. *Autoedukacja studentów w uniwersytecie – ujęcie z perspektywy podmiotu*, Białystok 2008.

poznawczej². Wiedza, bowiem „jest swoistym potencjałem energii, służącej inteligencji i aktywności rozumowania oraz utrwalania świadomości i mądrości człowieka”³.

Globalizacja świata, tworzenie się globalnej wioski, w której wszyscy członkowie wiedzą o wszystkich, dzięki usprawnieniu komunikacji, szybkiemu przepływowi informacji (telefonia komórkowa, Internet, itp.) wyznacza człowiekowi potrzebę ciągłej autoedukacji.

Tworzenie Europy Wiedzy jako główny cel Unii Europejskiej i wciąż zauważana trudność w realizacji owego celu, a mianowicie niedostateczny udział Europejczyków w edukacji w ciągu całego życia⁴, zachęca do podejmowania refleksji nad autoedukacją człowieka.

Konieczność wzbogacania edukacji ogólnej i specjalistycznej w ciągu życia jawi się jako wymaganie przed współczesnym człowiekiem. W dzisiejszych czasach nie wystarczy dyplom wyższej uczelni, aby zaistnieć na rynku pracy i pracować do emerytury. W skali świata człowiek w ciągu życia musi często 6-krotnie przekwalifikować się, aby znaleźć pracę. Wzrost poziomu rozwoju nauki i techniki powoduje konieczność ustawicznego doskonalenia swoich kwalifikacji, często w ramach autoedukacji. Jakość indywidualnego i społecznego życia człowieka w dużym stopniu zależy od jego autoedukacji⁵.

Te i inne przesłanki, wskazują na wzrost znaczenia autoedukacji w życiu każdego człowieka i konieczność podejmowania tego procesu przez całe życie.

Brak należytego miejsca autoedukacji w przedmiocie badań i dociekań teoretycznych dydaktyki wskazuje na potrzebę myślenia, studiowania literatury i podjęcia badań w zakresie autoedukacji.

Założenia psychologii poznawczej, według których człowiek jest postrzegany jako podmiot uczenia się, jako główny aktor owej sztuki (autoedukacji), wyróżnia się trzy formy umysłowego zaangażowania osoby uczącej się: 1) formułowanie i/lub precyzowanie celu uczenia się;

² J. Goćkowski, K.M. Machowska, *Spółeczeństwo wiedzy a społeczeństwo informatyczne*, [w:] *Spółeczeństwo informatyczne: szansa czy zagrożenie*, B. Chyrowicz (red.), Lublin 2004.

³ S. Juszczak, *Edukacja w społeczeństwie ery informacji i komunikacji*, [w:] *Edukacja w dialogu i reformie*, A. Karpińska (red.), Białystok 2002, s. 155.

⁴ W. Rabczuk, *Czy strategia edukacyjna Unii Europejskiej jest zagrożona?*, „Nowa Szkoła” nr 1, 2004.

⁵ W. Kojis, *Autoedukacja jako wyznacznik osobowego i społecznego rozwoju*, [w:] *Dylematy dydaktyki szkoły wyższej w dialogu i perspektywie*, A. Karpińska, W. Wróblewska (red.), Białystok 2008.

2) uruchamianie i wprowadzanie w życie strategii poznawczych; 3) stosowanie strategii kontrolnych, dzięki którym możliwa jest ocena stopnia realizacji celu i ewentualna korekta postępowania⁶, skłaniają do podjęcia analizy procesu autoedukacji studentów.

Zmiany kształtujące się w psychologii wskazują na potrzebę podejmowania refleksji i badań w zakresie autoedukacji człowieka. Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku w USA ukształtował się w psychologii nowy nurt badawczy pod nazwą **psychologia rozwoju w ciągu życia** (*live span developmental psychology*)⁷. Nowy kierunek rozwinął się na bazie zakwestionowania dwóch podstawowych w psychologii rozwojowej tez, głoszących, że:

- a) rozwój psychiczny człowieka dokonuje się tylko w pierwszej tercji jego życia;
- b) psychologia rozwojowa nie powinna się interesować innymi zmianami niż te, które nazywane bywają **progresywnymi**⁸.

Przedstawiona ewolucja w psychologii prowadzi do nowego pojmowania przedmiotu badań, którym staje się (nie podmiot czynności)⁹, a podmiot biografii, rozumianej procesualnie, jako ciąg aktywności, a zarazem specyficzna, nadrzędna całość, nie zaś jako opis przebiegu życia. Biografia jako niepowtarzalny przebieg życia jest wartością nadrzędną w stosunku do wszystkich potrzeb, jak i stale obecną w człowieku strukturą regulacyjną, ponadczynnościowym układem regulacji zachowania.

Świadomość potencjalnego wpływu na własną drogę życiową i rozwój jednostka zyskuje w wieku dorastania, a pełna autokreacja intencjonalna przejawia się w wieku dojrzałym¹⁰. W okresie dorosłości człowiek jest zdolny do autorefleksji, kreowania „ja idealnego” i planowania długofalowych działań własnych i staje się zdolny do dojrzałej autokreacji intencjonalnej¹¹. Kierowanie własnym rozwojem łączone jest w psychologii z samopoznaniem jako warunkiem szczególnie istotnym.

⁶ M. Ledzińska, *Uczenie się wykraczające poza warunkowanie*, [w:] *Psychologia. Podręcznik akademicki*, t. 2., J. Strelau (red.), Gdańsk 2000, s. 121.

⁷ L.R.Goulet, P.B. Baltes (red.), *Live-span developmental psychology: Research and theory*, New York 1970.

⁸ Z. Pietrasiński, *Rozwój z perspektywy jego podmiotu*, [w:] *Rozwój psychiczny człowieka w ciągu życia. Zagadnienia teoretyczne i metodologiczne*, M. Tyszkowa (red.), Warszawa 1988, s. 80.

⁹ *Psychologia*, J. Tomaszewski (red.), Warszawa 1975.

¹⁰ Z. Pietrasiński, *Rozwój...*, op., cit., s. 98 i nast.

¹¹ *Ibidem*, s. 98.

Refleksje studentów (jednostki) nad autoedukacją można traktować jako kształtowanie kompetencji metapoznawczych, które we współczesnej rzeczywistości stanowią istotny element umysłowości, centralne ogniwo inteligencji i determinant efektywności działań¹².

Uczenie się, bowiem polega na konceptualizacji świata i siebie, a nie na biernym zapamiętywaniu faktów¹³. Uczenie się, jak podkreślają kognywiści, jest nabywaniem nowej reprezentacji wiedzy oraz coraz efektywniejszych strategii dostępu do niej, umożliwiających jej efektywne wykorzystywanie w różnych sytuacjach¹⁴. Ten całościowy proces coraz lepszego rozumienia siebie i swojego miejsca w świecie dokonuje się stopniowo, dzięki aktywności poznawczej, którą człowiek może kierować. Owo kierowanie przyjmuje postać planowania procesu uczenia się, stosowania adekwatnych działań poznawczych, nadzorowania czynionych postępów, utrzymywania (lub zmiany) przyjętego kierunku działania, w zależności od uzyskiwanych wyników. Wymieniony zespół umiejętności wraz z wiedzą na temat własnej pamięci określa się mianem metapoznania¹⁵.

Metapoznanie jest współcześnie traktowane jako istotny element umysłowości, centralne ogniwo inteligencji, determinanta efektywności działań¹⁶. Ogląd własnych procesów umysłowych i kierowanie nimi jest równoznaczne z samokontrolą i samoregulacją zachowania, czyli obecnością poznawczej samosterowności¹⁷. Jednym z naczelných wyzwań i zadań współczesnej edukacji jest kształtowanie kompetencji metapoznawczych. Brak owych kompetencji przejawia się w tym, że powstają fałszywe przekonania, iż nadmiaru danych nie sposób ogarnąć umysłem i przekształcić w osobistą wiedzę, człowiek nie radzi sobie z poznawczym stresem.

Implikacje założeń koncepcji rozwoju człowieka dla autoedukacji wyznaczają potrzebę ujęcia owego procesu wielostronnie. Zwolennicy psychologicznej teorii poznawczej traktują człowieka jako harmonijnie funkcjonującą całość: poznającą, czującą i działającą, świadomą własnego

¹² H. Gardner, *Inteligencje wielorakie. Teoria w praktyce*, Poznań 2002.

¹³ Z. Włodarski, *Psychologia uczenia się*, t. 1. wyd. 3, Warszawa 1998; G. Dryden, J. Vos, *Rewolucja w uczeniu się*, Poznań 2000.

¹⁴ R.S. Siegler, *How knowledge influences learning*, "American Psychologist" 1983, No. 71.

¹⁵ M. Ledzińska, *Informacja i wiedza w dobie globalizacji: perspektywa edukacyjna*, „Ruch Pedagogiczny” 2004, nr 1-2, s. 5-15.

¹⁶ H. Gardner, *Inteligencje wielorakie...*, op. cit.

¹⁷ M. Ledzińska, *Informacja...*, op., cit., s. 10.

„ja” i powiązaną wieloma więzami ze społeczeństwem i kulturą. Według przedstawicieli psychologii humanistycznej człowiek jest unikatową całością, której podstawową właściwością jest rozwój, uwarunkowany przez czynniki wewnętrzne. Główną tendencją, która decyduje o działaniu człowieka jest dążenie do samorealizacji, do aktualizacji własnych potencjalnych szans¹⁸. Zgodnie z założeniami transgresyjnej koncepcji, człowiek jest układem samodzielnym, którego działania w dużej mierze są wyznaczone przez przyczyny osobowe i który ma zawsze pewną swobodę wyboru. Skuteczność ludzkiego działania zależy od aktywności intelektualnej (twórczej) i instrumentalnej (realizacyjnej) człowieka, która jest oparta na transgresji, czyli zdolności wychodzenia poza nakreślone granice zachowań¹⁹. Nowe spojrzenie na osobowość prezentują zwolennicy psychotransgresjonizmu, według których osobowość złożona jest z pięciu składników (psychonów): psychon poznawczy, instrumentalny, motywacyjny, emocjonalny, osobisty.

Podstawą teoretyczną do analizy procesu autokreacji można uczynić też ideę człowieka upełnomocnionego do autonomii i odpowiedzialności w społeczeństwie obywatelskim. W społeczeństwie demokratycznym (obywatelskim) ideałem jest osoba upełnomocniona do autonomii i odpowiedzialności, umożliwiających osiągnięcie etapu niezależnego uczenia się w społeczeństwie ludzi uczących się oraz do zdobywania dóbr demokratycznych²⁰. Upełnomocnienie według R. Pringa oznacza ukształtowanie u uczniów intelektualnych narzędzi refleksji, rozumowania i argumentowania dla rozwiązywania problemów. Jest rozwijaniem tych cech, które umożliwiają rozumienie siebie, ludzi i świata wokół nas, a zatem oznacza pewną kontrolę nad własnym życiem²¹.

Do analizy autoedukacji studentów można poszukiwać podstaw teoretycznych w teoriach filozoficznych edukacji. Nowy sposób myślenia o edukacji i w edukacji otwiera rekonstrukcjonizm społeczny jako kierunek antropologiczny i filozoficzny w pedagogice, według którego edukacja jest rozumiana jako droga do zmiany społecznej. Podstawowym celem tego kierunku jest opracowanie innowacyjnych treści, a także strategii edukacyjnych, które prowadziłyby do ukształtowania u nauczycieli i uczniów, a przez nich w całym społeczeństwie, „nowego poziomu świadomości”.

¹⁸ J. Koziński, *Koncepcje psychologiczne człowieka*, Warszawa 1995.

¹⁹ Idem, *Koncepcja transgresyjna człowieka*, Warszawa 1987, s. 13-17.

²⁰ S. Ranson, *From an entitlement to an empowerment curriculum*, [in:] *Sense, nonsense and the National Curriculum*, M. Barber, D. Graham (eds.), London 1993, p. 99-100.

²¹ R. Pring, *The new curriculum*, London 1989, p. 98-9.

mości co do potrzeby i możliwości kolektywnej współpracy w wymiarze lokalnym i globalnym²². Rekonstrukcjonizm jest nowatorską koncepcją, która sytuuje się zdecydowanie po stronie zmiany i emancypacji, a nie adaptacji i dostosowania. Najwybitniejszy przedstawiciel rekonstrukcjonizmu Theodore Brameld podkreśla, że zmiana jest możliwa tylko pod warunkiem dogłębnego poznania kultury, którą chcemy zmieniać. Edukacja w procesie zmiany świata nie może odrywać się od kultury. Zdaniem zwolenników rekonstrukcjonizmu, skuteczna zmiana kultury poprzez edukację jest możliwa przy zachowaniu procedur demokratycznych.

Na wymiarze indywidualnym bytu ludzkiego koncentruje się nurt personalistyczny filozoficznych koncepcji rozwoju jednostki ludzkiej, według którego człowiek jest ujmowany jako indywidualium, jako podmiot świadomy samego siebie, istota samookreślająca się, wewnątrzsterowna, tworząca samą siebie²³.

W nurcie pluralizmu kontekstów teoretycznych rozważań nad autoedukacją studentów prymat należy przyznać psychologicznym teoriom poznawczym rozwoju człowieka. Wychodząc z założenia, iż typowo dydaktyczne ujęcie eksploracji autoedukacji studentów, które mam na uwadze, nie może być pozbawione podstaw psychologicznych.

W kontekście zasygnalizowanych zmian i założeń teoretycznych należy poddać analizie proces autoedukacji wraz z jego komponentami (celami, treściami, metodami, środkami i warunkami) w świetle literatury klasycznej i najnowszej, krajowej i zagranicznej oraz badań.

Zdaję sprawę z tego, że autoedukacja towarzyszy człowiekowi w każdym etapie jego życia, można wskazać na przejawy autoedukacji u małego dziecka, dziecka w wieku przedszkolnym i szkolnym. Na każdym etapie życia człowieka autoedukacja przybiera inny wymiar, inną postać. W szkole wyższej autoedukacja powinna dominować nad edukacją kierowaną tak, aby po zakończeniu edukacji zinstytucjonalizowanej jej absolwent ustawnie podejmował i realizował ten proces w ciągu całego swego życia.

Autoedukacja jako proces złożony, wieloaspektowy może być analizowany z różnych perspektyw. Wydaje mi się interesujące ujęcie analizy tego procesu z punktu widzenia samego podmiotu (studenta). Dostrze-

²² H. Zielińska-Kostyło, *Rekonstrukcjonistyczne koncepcje zmiany społecznej poprzez edukację. Antropologia pedagogiczna Theodore'a Bramelda*, Toruń 2005, s. 11.

²³ R. Schulz, *Wykłady z pedagogiki ogólnej. O integralną wizję człowieka i jego rozwoju*, t. 2, Toruń 2007, s. 193-104; *Gdy osobowość horyzontem wychowania*, J. Homplewicz (red.), Rzeszów 1997.

gam również nie mniejszą wartość w ujęciu autoedukacji z perspektywy nauczyciela (nauczyciela akademickiego).

W nurcie dyskusji nad misją uniwersytetu i jego miejscem w systemie szkolnictwa wyższego (w sytuacji powstawania wielu wyższych szkół zawodowych) można usytuować badania nad procesem autoedukacji studentów w uniwersytecie. Zakładając, że w uniwersytecie o zachowanych cechach konstytutywnych²⁴ (uczelnia o wielowiekowej tradycji), są stwarzane optymalne warunki do autoedukacji studentów. Uniwersytet bowiem jest podstawowym typem uczelni wyższej, której zadania obejmują prowadzenie pracy naukowo-badawczej, kształcenie i wychowanie studentów oraz kształcenie pracowników naukowych i nadawanie stopni naukowych²⁵. Wobec uniwersytetu są stawiane najwyższe wymagania naukowe (co najmniej 12 jednostek organizacyjnych z uprawnieniami do nadawania stopnia naukowego doktora) w porównaniu do politechnik (6 jednostek organizacyjnych) czy akademii (tylko 2 jednostki organizacyjne)²⁶. Można też zauważyć w wypowiedziach znaczących ludzi nauki utożsamianie terminu uniwersytet ze wszelkimi typami szkół wyższych.

Badania nad procesem autoedukacji studentów wymagają ujęcia w kontekście dokonujących się zmian (kształtowania się społeczeństwa wiedzy, integracji i globalizacji świata oraz wymagań rynku pracy).

Diagnoza przebiegu i efektów autoedukacji studentów oraz eksplicytna analiza wpływu niektórych czynników (usytuowanych w uniwersytecie i zmieniającej się rzeczywistości) na poziom podejmowanego procesu może pozwolić na wypracowanie wskazań praktycznych dla podniesienia efektywności autoedukacji, a także rozwoju i dynamizacji procesu, jak również ukształtowania wewnętrznej potrzeby ustawicznego uczenia się jednostki. Proponowane analizy mogą prowadzić do wypracowania zmian w uniwersytecie (w procesie edukacji uniwersyteckiej) zmierzających w kierunku inspirowania i tworzenia warunków do autoedukacji studentów.

Reasumując, proponowane analizy można traktować jako inspirację badanych do autorefleksji nad własną autoedukacją i dążenia do modyfikacji i podwyższenia efektywności oraz sugestię dla nauczycieli akade-

²⁴ O istocie uniwersytetu, wyrażającej się w cechach konstytutywnych i funkcjach pełnionych pisałam w swojej książce: *Dynamika aspiracji edukacyjnych studentów w obliczu zmian*, Białystok 2004, s. 35-46.

²⁵ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1992, s. 222.

²⁶ Prawo o szkolnictwie wyższym. Ustawa z dnia 27 lipca 2005 roku, Dział I. System szkolnictwa wyższego. Rozdział I. Przepisy ogólne, art. 3.

mickich, którzy mają duży wpływ i możliwości w zakresie wyzwania potrzeby podejmowania samodzielnego uczenia się, jak też wdrażania do sprawnej i efektywnej samodzielnej pracy studentów. Szczególne znaczenie mają proponowane badania wśród studentów – przyszłych pedagogów, którzy zobowiązani są do ustawicznej autoedukacji, a dodatkowo ich zadaniem jest rozbudzać potrzebę, inspirować do autoedukacji wychowanków oraz kształtować u nich umiejętności pracy samodzielnej.

